

kyrkorätten (dvs. kyrkorätten i västkyrkan efter den gregorianska reformrörelsen). Trots dessa hänvisningar till kontinentaleuropeiska forskare framträder en tydlig anglocentrism hos Wagschal. De grundläggande skillnaderna mellan angloamerikansk rättskultur (dominerad av prejudikatsrätt och adversalsystem) och kontinentaleuropeisk rättskultur (dominerad av lagboks rätt och inkvisitorialsystem) gör att forskare utan juridisk allmänbildning och hemmahörande i den angloamerikanska kultursfären i allmänhet uppvisar ringa förståelse för den kontinentaleuropeiska rättskultur som utgör kontexten för den kontinentaleuropeiska rättshistoriska forskningen. Både Simon och Sohm var utbildade kontinentaleuropeiska jurister till skillnad från Wagschal.

Det Wagschal får med sig från Simon och Sohm är att kontrastera den bysantinska kyrkorätten mot en nidsbild av modern, västerländsk rättskultur (en nidsbild som bygger på en högst oberättigad generalisering om man enbart betänker de stora skillnaderna mellan angloamerikansk och kontinentaleuropeisk rättskultur). Detta utgör Wagschals huvudsakliga forskningsmetod. I monografins slutsatser erkänner han själv svagheten i detta förfaringsätt när han skriver: ”My constant counterposing of the phenomena in the Byzantine texts with a caricatured formalist ‘foil’ has no doubt made the contrast particularly sharp. I may also have fallen unconsciously into the trap of orientalism, that is, of subtly favouring conclusions that present Byzantine culture as the shadowy opposite and ‘other’ of the western experience” (s. 281). Denna plötsliga självinsikt har dock inte fått några praktiska konsekvenser för undersökningen.

Genom hela studien kontrasterar Wagschal de bysantinska kyrkorättskällorna mot sin nidsbild av modern västerländsk rättskultur. Han gör inga uppriktiga försök att förklara den bysantinska rättskulturen utifrån dess egna villkor, strukturer och funktioner utan nöjer sig endast med att ständigt påpeka att den inte motsvarar hans fördomar (generaliserade som allmänna föreställningar) om lag och rätt. Trots att Simon lyfter fram det retoriska i den bysantinska rättsprocessen förbigår Wagschal att tydligt undersöka den retoriken och i synnerhet domstolsretoriken i den bysantinska kulturen och hur rättskällorna relateras till denna retoriska kultur. Det han fått med sig från Sohm är den tidigkatolska kyrkorättens traditionalism och antikvarianism (som Wagschal ständigt hänvisar till), men han har missat själva huvudpoängen hos Sohm, nämligen att den tidigkatolska kyrkorätten inte uppfattades som lagstiftning utan som troslära. Trots sina hänvisningar till Sohm använder Wagschal helt okritiskt ”lagstiftning” som ett analysbegrepp, även om han ständigt påpekar att det i källorna saknas en föreställning om lagstiftning som motsvarar den moderna västerländska rättskulturens lagstiftningsbegrepp. Detta antyder en mycket kursiv och fragmentarisk läsning av Sohm.

Wagschal använder sig också sporadiskt av rättsvetikern Harts igenkänningsregel (”rule of recognition”) utan att diskutera detta analysbegrepp. För det mesta hänvisas endast till traditionalism som igenkänningsregel. Man skulle utifrån Sohms huvudpoäng (som Wagschal dock har missat) kunnat fastslå att den bysantinska kyrkorätten primärt måste tolkas som troslära och inte som lagstiftning och därför har trosregeln (regula fidei; kanôn tês alitheias) som sin primära igenkänningsregel.

Wagschals monografi har som bihang några mycket användbara översättningar av inledningarna till ett urval av de bysantinska kyrkorättsamlingarna. Denna monografi uppmärksammar förtjänstfullt en oberättigad lucka i den engelskspråkiga forskningen men dess eget bidrag till att fylla denna lucka är ringa.

David Heith-Stade
TD, Lund

David Gudmundsson, *Konfessionell krigsmakt. Predikan och bön i den svenska armén 1611–1721*. Bibliotheca historico-ecclesiastica Lundensis 56. Malmö: Universus Academic Press, 2014. 256 s.

Inom äldre homiletisk forskning har tidigmoderna svenska förkunnelsen i fält beskrivits som ”lagiskt” och ”gammaltestamentligt” orienterad. Detta synsätt har också förekommit inom viss populärvetenskap där fältpredikans aggressiva tonläge och krigiska drag har framhållits. Dessa ofta obelagda typologiseringar bildar utgångspunkt för David Gudmundssons avhandling i kyrkohistoria, framlagd vid Lunds universitet, vilken utgör den första mer omfattande undersökningen av fältpredikan i Sverige under stormaktstiden (1611–1721).

Författaren undersöker tematik och funktion i både tryckta och otryckta fältpredikningar och i sex fältbönböcker. För att kunna hitta konfessionell tematik i detta material har författaren utgått från Thomas Kaufmanns begrepp konfessionskultur som analytiskt perspektiv. En metodologisk utgångspunkt tar författaren i konceptet ”erbjudna identifikationer” med vilket i detta sammanhang avses hur förkunnarna genom sina predikningar artikulerade och strävade efter att förmå åhörarna att anamma roller av typen kristen, undersåte och soldat.

Efter ett bakgrundskapitel om det kyrkliga livet i fält gör författaren en fördjupad undersökning av predikan, psalm och andaktslitteratur i fält där han framhåller den för hela avhandlingen viktiga insikten att det inte rädde särskilt stora skillnader mellan hur det kyrkliga livet förväntades gestaltas i fält och hur det förväntas gestaltas i det civila sammanhanget hemmavid. När det gäller fältpredikans form ger de – bevarade – fältpredikningarna vid handen att predikanterna i fält följde rådande homiletiska konventioner. I detta kapitel ifrågasätts också den äldre uppfattningen att

fältpredikan skulle ha haft en ”gammaltestamentlig” karaktär, med vilket både har avsetts att predikningarna oftast skall ha hållits över gammaltestamentliga texter och dessutom tydligt ha utmärkts av så kallad gammaltestamentlig lagiskhet. Författaren observerar att fältprästerna i det bevarade predikomaterialet i större utsträckning predikade utifrån Gamla testamentet under början av 1600-talet än vad som blev fallet under senare hälften av 1600-talet och början av 1700-talet då prästerna främst predikade utifrån evangelieperikoperna. Viktigt i sammanhanget är också att predikotexterna från Gamla testamentet hämtades från Psaltaren i större utsträckning än från de ”krigiska” böckerna (som ex. Krönikéböckerna). Gammaltestamentlig predikan i fält innebar alltså knappast med nödvändighet att det predikades med texter om israeliternas krigsföring som utgångspunkt. I det sammanhanget kan enligt mitt förmenande också betonas, att användningen av ”gammaltestamentlig” och ”lagisk” som närmast synonymer knappast var en självklarhet vid denna tid då dikotomin lag-evangelium kunde anses genomsyra både Gamla och Nya testamentet.

I anslutning till den teoretiska ramens diskussion om erbjudna konfessionella identifikationer behandlas i kapitlen 4-6 identifikationerna ”rätt kristen”, ”svensk undersåte” och ”kristlig soldat”. Författaren finner flera belegg som förmår styrka Kaufmanns uppfattning om hur den konfessionella tillhörigheten knöts både till så kallad antipapistisk retorik och till bilden av Martin Luther som ”vägröjare”. Samtidigt går det att skönja en tendens enligt vilken den polemiska tonen, som var som mest påtaglig under tidigare hälften av 1600-talet, efterhand avtar.

Predikanterna avsåg också att främja en nationell identitet. Det svenska folket beskrevs – i likhet med det israeliska folket – som särskilt utkorat. Följaktligen drogs analogier mellan Israels folk och det svenska folket, ett samband som byggde på tanken att svenskarnas krigsframgångar var tecken på att de i likhet med israeliterna hade den rätta tron och att de av den anledningen var utvalda till ett särskilt syfte. Denna identifikation åberopades både under arméns med- och motgångar, särskilt under motgångarna. I likhet med israeliterna stötte ju även svenskarna på motgångar vilka tolkades som straff för det svenska folkets otacksamhet inför de framgångar som ytterst utgjorde en Guds välsignelse. I det perspektivet kunde också motståndarna beskrivas som Guds redskap. Deras angrepp på den svenska armén sågs då som uttryck för Guds vilja att tukta svenskarna.

I diskussionen av den tredje konfessionella identifikationen, ”kristlig soldat”, diskuteras bland annat Hilding Pleijels teser om hustavlans påverkan på stormaktstidens mentaliteter. Trots att Pleijels ståndpunkter, särskilt hans stundtals okritiska uppfattning om den folkliga receptionen av hustavlans sociala struktur, har ifrågasatts, vill Gudmundsson inte förkasta Pleijels tes helt utan menar att hustavlans

samhällsordning genom fältprästernas predikan var känd av soldaterna (och rimligtvis även av övriga åhörare). Prästerna tycks nämligen ha förväntat sig en grundförståelse av detta budskap hos åhörarna. Huruvida denna samhällsordning sedan verkligen accepterades av de soldater och civila som lyssnade är givetvis en annan sak. Denna slutsats förmår Gudmundsson till att betrakta treståndsläran som ett sammanhållande band i den tidigmoderna lutherska konfessionskulturen.

Författaren förhåller sig påtagligt försiktig när det gäller att förklara de förändringsprocesser han finner i sitt material. Detta är på sätt och vis klokt med tanke på att det bevarade materialet enbart utgör en bråkdel av de fältpredikningar som hållits under perioden. Författaren går också en balansgång när det gäller frågan om hur pass effektiv och framgångsrik förkunnelsen egentligen var. Å ena sidan signalerar talet om ”erbjudna identiteter” att fokus är riktat mot själva idealen och inte åhörarnas reception, å andra sidan talas om att förkunnelsen kunde ”bidra till skapandet” av en nationell identitet (s. 175), något som inte nödvändigtvis behöver tolkas som att förkunnelsen verkligen lyckades.

Till avhandlingens förtjänster hör att författaren bidragit till att problematisera de ofta schablonmässiga (och inte sällan omedvetet pietistiskt färgade) uppfattningarna om stormaktstidens lagiska och ”gammaltestamentliga” förkunnelse. Genom att systematiskt ha gått igenom allt tillgängligt källmaterial kan Gudmundsson bekräfta Yngve Brilioths antagande från 1945, att fältpredikan troligen inte skilde sig från ”vanlig” predikan. Avhandlingsförfattaren har därmed lyckats med konststycket att dekonstruera ”fältpredikan” som homiletisk genre.

Martin Berntson
Docent, Göteborg

John W. O'Malley, *De första jesuiterna*. Skellefteå: Artos, 2012. 466 sid.

John W. O'Malley, professor i kyrkohistoria vid Georgetown University, Washington, har skrivit ett omfattande verk om Jesu sällsorks första tid. Boken kom ut redan 1993, har översatts till en rad olika språk och anses allmänt vara ett standardverk. Trots det blev det först 2012 som den kom i svensk översättning av Per Beskow.

O'Malleys verk är inte en bok om Ignatius utan om jesuitordens tidiga historia. Som en röd tråd skildras Ignatius första följeslagare: Pierre Favre, Francisco Xavier, Diego Lainez och Alfonso Salmerón. Senare skulle Jerónimo Nadal och Juan Alfonso de Polanco ansluta och bägge två spelade en viktig roll. Jesuitorden är inte en mans verk.

Ignatius och hans följeslagare hade som vision att genomföra en pilgrimsresa till Jerusalem, men av